

Almanya’da Yaşayan Üçüncü Nesil Türkiye Kökenli Göçmenlerde Kimlik Algısı

Aslıhan YURDAKUL^{1*}

Prof. Dr. Ömer ÇAHA²

¹Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ABD Yüksek Lisans Öğrencisi

²Sabahattin Zaim Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ABD

Öz

Bir aidiyet sorunu olan kimlik, içinde bulunduğu toplumsal ve kültürel ilişkilerin ve ayrıca geçmişten günümüze ortaya çıkan tarihsel durum ve süreçlerin tamamından etkilenecek kendini inşa eder. Bu bağlamda, göç süreçlerinin kimliğin oluşumunda önemli rol oynadığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu çalışmanın amacı; 1961 yılından itibaren Almanya’ya yönelen Türk işçi göçü sonucu bugün Almanya’da bulunan Türkiye kökenli üçüncü nesil bireylerin kimlik algısını araştırmaktır. Kimlik inşasında ön koşul her zaman bir “öteki”ne duyulan ihtiyaçtır. Dolayısıyla Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli bireylerin kendi kimliklerini inşa etmesinde de “öteki” önemli bir yer taşımıştır. Ancak günümüzde üçüncü neslin kendileri için “öteki” olan Alman kimliğini, kendilerinden tamamen farklı bir noktada konumlandırmadığı, kendi kimliklerini inşa sürecinde Alman kimliğine de yer verdikleri gözlemlenmektedir.

Identity Perception of Third Generation Turks in Germany

Abstract

Identity, which is a problem of belonging, is constructed through being influenced by the social and cultural relations it is in, as well as the historical events and processes that emerge from past to present. In this context, it is undeniable that immigration plays an important role in the formation of identity. The purpose of this study is to investigate the identity perception

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author):

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler ABD Yüksek Lisans Öğrencisi

Geliş (Received) : 05.06.2018

Kabul (Accepted) : 26.06.2018

Basım (Published) : 30.06.2018

of the third generation Turkish migrants who live in Germany today, as a result of Turkish labour migration to this country starting from 1961. The prerequisite in identity construction is always the need for an "other". Thus, it has an important place in Turkish migrants' identity construction, as well. However, it is now observed that the third generation does not place German identity, which is the "other" for themselves, in a place completely different from theirs; in fact, includes it in constructing their own identity.

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrasında sınai kalkınmalarını hızlandırmak isteyen Avrupalı ülkeler, bu amaç doğrultusunda ortaya çıkan işgücü açıklarını işçi göçü ile sağlamayı hedeflemişlerdir. Bu ülkeler arasında olan ve göç alması 1956'dan daha öncelere dayanan Almanya, büyük bir atılım yapmak için yoğun şekilde işçi ihtiyacı duymuş ve o da bunu göç yolu ile gidermeyi amaçlamıştır. Türkiye, bu dönemde Almanya ile yaptığı ikili anlaşmalarla bu ülkeye göçmen işçi gönderen ülkeler arasında yer almaktadır. Almanya'ya yönelen ilk Türk işçi göçü 1961 yılında gerçekleşmiş ve 1974 yılında yürürlüğe konan aile birleşmesi yasasıyla, her ne kadar başlangıçta öyle amaçlanmamış olsa da, Türklerin Almanya toplumunda kalıcı bir yer edinmesi söz konusu olmuştur.

Bu çalışmada; söz konusu yıllarda Almanya'ya göç etmiş olan Türk işçilerin torunlarının oluşturduğu Almanya'da yaşayan üçüncü nesil Türkiye kökenlilerin kimlik algılarının araştırılması amaçlanmaktadır. Birinci ve ikinci nesil Türkiye kökenli bireylerin Alman toplumuna adaptasyonu ile ilgili çalışmalar yapılmış olsa da, üçüncü nesil bireylerin kendilerini tanımladıkları kimlik aidiyetiyle ilgili çalışmalar kısıtlıdır. Bu bağlamda öncelikle literatür analizi bölümünde kimlik ve göç kavramları tartışılacak ve kimliğin inşa sürecinin yanı sıra bu olgunun göç süreçlerinden nasıl etkilendiği ele alınacaktır. Bir sonraki başlıkta Türk işçi göçünün tarihsel arka planına yer verilerek günümüzde Almanya'da yaşayan üçüncü nesil Türkiye kökenlilerin kimlik algıları incelenecektir.

Çalışmanın bulguları yarı yapılandırılmış mülakat yöntemiyle toplanmıştır. Yaşları 19-26 arası değişen katılımcılar kartopu metoduyla belirlenmiş ve mülakat soruları altı başlıkta toplanmıştır. Bu başlıklar çerçevesinde katılımcıların din, dil, kültür, sosyal çevre, etnisite ve kimliğe bakış ile ilgili sorulara verdikleri yanıtlar değerlendirilmiştir.

Literatür Analizi

Kimlik, kişinin ya da belli bir grubun kendileriyle ilgili sahip olduğu algısı olarak tanımlanabilir. Bu algı, kişiyi ya da grubu başkalarından ayıran farklılıklar ve başkalarıyla olan benzerliklerden oluşur ve aynı zamanda kendilerine yöneltilen “Kimsiniz?” sorusuna da cevap verir. Zygmunt Bauman, kimliği belirsizlikten kaçış olarak tanımlar (1998, 19). Birey ya da grup kim olduğunu ifade ederek kendisine dair belirli sınırlar çizer. Bu bakımdan kimlik bir ihtiyaçtır.

Kimlik, aynı zamanda insanın kendini kavrayışının bir ifadesidir. Ancak bu kavrayış ve kendinin bilincine varma eylemi aniden ortaya çıkmaz; insanın gelişim süreci içinde bu kavrayış da gelişir (Bilgin, 2007, 78). Başka bir ifadeyle kimlik, kendimizle ilgili sahip olduğumuz fikirlerin tamamıdır. Ve kimliğimizle ilgili algımız da, bu fikirler gibi zaman içinde değişiklik gösterebilir. Bu açıdan bakıldığında kavramın sabit ve durağan bir özellik taşımadığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Jonathan Rutherford, kimliğin asla durağan bir konum olmadığını, geçmişin ve geleceğin izlerini taşıdığını anlatır. Buna göre kimlik, yaşam anlatısında kesin olmayan, geçici bir noktadır (1998, 25). Claude Dubar da Rutherford’a benzer şekilde her kimliğin geçmişin izlerini taşıdığını vurgular. Kimliğin açıklanmasında bireyin sosyal kategorilere aidiyetinin yanı sıra, yaşam öyküsü de ele alınmalıdır (Dubar, 1991, 7’den aktaran Bilgin, 2007, 89). Bu bakımdan kimlik; bireyin kendisiyle birlikte yaşayan, değişen, gelişen bir olgudur.

Birey kim olduğunu ifade ederken, ait olduğu toplumsal yapılanmalara başvurur. Bireyin sahip olduğu kimlikler, kendi içinde gruplandırılmalar aracılığıyla, sosyal yapıyı oluşturan bireylerin ırk, milliyet gibi unsurlarından gelen farklılıkları üzerinden çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Kimliği oluşturan toplumsal yapılanmalar çeşitlilik gösterdikçe bireyin sahip olduğu kimlikler de o denli farklılık göstermektedir. Ayrıca toplumsal yapılanmalar zaman içinde değişime uğradıkça, kimlik kavramı kendini sürekli yenilemektedir (Karaduman, 2010, 2887). Kimliğin toplumsal yapılarla arasındaki bu güçlü bağ, onun aynı zamanda çok boyutlu bir kavram olmasını sağlar. Birey aynı anda birden fazla toplumsal yapılanmaya ait olduğu için, birden fazla kimliğe de sahiptir. Sibel Karaduman, bununla

ilgili olarak her birimizin içimizde bağlılık için savaşıyor, potansiyel olarak çelişik bir dizi kimlikle yaşadığımızı ifade eder (2010, 2887). Bu bakımdan kimlik, başkalarıyla ortak yönlerimizin bize sağladığı aidiyet duygusuyla iç içedir.

Aidiyetler söz konusu olduğunda benzerlikler kadar farklılıklara da vurgu vardır. Bunun nedeni bireyin kim olduğunu anlatırken kendini başkalarından farklı kılan özelliklerine de yer vermesidir. Jeffrey Weeks bunu kimliğin bazı insanlarla nelerinizin ortak olduğuna ve sizi başkalarından neyin farklılaştırdığına ilişkin bir aidiyet sorunu olarak tanımlar (1998, 85). Kimlik ve aidiyet konusunda farklılıklara olan vurgunun nedeni; her özdeşlik alanının öyle olmayana, yani *öteki*ne göre oluşturulup konumlandırılmasıdır (Kılıçbay, 2003, 156). Bu noktada ne olduğundan ziyade ne olunmadığı önem taşır (Sönmez-Selçuk, 2012, 80). William E. Connolly'ye göre; güçlü bir kimlik, farklılıkları *öteki* olarak kurar ve var olabilmek için bu farklılıklara ihtiyaç duyar (2002, 65-66). David Buckingham, bununla ilgili olarak kimlik kavramının benzerliklerle birlikte farklılıkları da içermesinin kavramın kendisinden paradokslu bir yapısı olduğu anlamına geldiğini ifade eder (2008, 1). Sonuç olarak kimlik, bireyi kimi zaman diğerlerinden farklılaştıran, kimi zamansa diğerleri ile benzeştiren bir araç işlevi görmektedir (Altun, 2013, 50). Kimlik ve aidiyet ile ilgili bir başka gerçek ise, kimlik duygusunun bir kez kazanıldığında birey ile dünya arasında bir vasıta, olayları ölçen ve değerlendiren bir mekanizma rolü oynamasıdır (Bilgin, 2007, 91). Tüm bunlardan hareketle bireyin gösterdiği davranışlarında kimliğinin ve aidiyetlerinin önemli bir rolü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kimliğin oluşumu ile ilgili öne çıkan iki temel yaklaşım vardır. Bunlardan biri inşacı, diğeri ise özselci yaklaşımdır. Özselci yaklaşıma göre, kimlik doğal bir veridir ve doğumdan itibaren sabittir. Ancak inşacı yaklaşım kimliğin, değişen toplumsal yapılarla birlikte sürekli değişip dönüştüğünü benimser. Bugün sosyal bilimler; kimliğin kültürel, tarihsel ve sosyal bir inşa ürünü olduğu üzerinde hemfikirlerdir (Karaduman, 2010, 2887). Dolayısıyla kimliğin toplumsal alanda nasıl inşa edildiğini anlamak da büyük öneme sahiptir.

Kimlik inşasında biz ve onlar ayrımının önemli bir yeri vardır. Bu ayrım; bizden olan, aynı ya da benzer olana olumlu özellikler, farklı olana da olumsuzluklar atfedilmesiyle yapılır. *Öteki*, bu anlamda olumsuz özellikler taşır (Karaduman, 2010, 2888). Ne var ki biz ve *öteki* ilişkisi birbirini tamamlayan bir ilişkidir. Stuart Hall, *öteki*'ni dışlarken biz'i, biz'i oluştururken ise *öteki*'ni biçimlendirdiğimizi ifade eder: Biz, kendi konumunu bilir ve geri

kalan her şeyi buna göre konumlandırır (1998, 41). Öteki ne ölçüde varsa ve belirginse kimlik de o ölçüde belirginleşir (Türkbağ, 2003, 211). Başka bir açıdansa öteki bizim ‘negatif garantimiz’ ve koruyucu duvarlarımızdır; “...eğer o, farklılıkları birbirine karıştırarak yok olursa tüm koordinatlarımız parçalanır.” (Bilgin, 2007, 179). Bir diğer ifadeyle ‘ben’ ancak ‘öteki’ ile var olabilirim. Çünkü ben o olmayanım. Bu durum hem grup hem de birey kimliğinde geçerlidir (Türkbağ, 2003, 211).

Karaduman, bununla ilgili olarak kimlik gelişiminin ötekilere uygun yanıtlar bulabilme çabasına bağlı olduğunu belirtir. Birey, kendisi bir kişidir; ancak aynı zamanda toplumun da bir bireyidir. Kendisinin bilincindedir, ama toplum onu tanımlar; yaşamı kendindedir, ama bu yaşamı toplum içinde sürdürür. Bu yüzden tek bir benlikten de söz edilemez (Karaduman, 2010, 2889). Toplumsal yaşamın devingenliği içinde özneler de ortama göre konum ve yaşantılarını birey olarak korumak ya da yitirmek arasında sürdürürler (İlgin, 2013, 291’den aktaran Karaduman, 2010, 2890).

Kimliğin var olabilmesi için öteki’ne olan ihtiyacı, onun kişiler arası düzeyde bir ifade biçimi gerektirdiği anlamına gelir. Bunu sosyal kimlik olarak adlandırırız. Sosyal kimlik kuramının teorisyeni John G. Turner, sosyal kimliği insanların sosyal belirtecilerinin bir toplamı olarak açıklayarak bunun daha sonra belirli sınırlandırmalarda ben kavramının toplum içinde kognitif temsili olarak karşımıza çıktığını ifade eder (Turner & Giles, 1984, 24’ten aktaran Sözen, 1991, 94). Bir diğer teorisyen Henri Tajfel’in sosyal kimlik tanımı da bunu destekler niteliktedir. Buna göre; bireyler kendilerini kendi sosyal gruplarının üyelik şartları altında tanımlar; ve bunun önemini sosyal grupların diğer gruplarla ilişkilerinde kavrarlar (Tajfel, 1982, 480). Dolayısıyla sosyal karşılaştırmalar, sosyal kimliği açıklamakta önemlidir. Grupların sosyal karşılaşmaları sonucu ortaya çıkan bu karşılaştırmalarda, bireyler kendileri veya grupları hakkında olumlu bir imaj oluşturma eğilimindedir (Bilgin, 2007, 142).

Sosyal karşılaştırmalar konusunda, toplumun barındırdığı sosyal kategoriler üzerinde durmakta fayda vardır. Sosyal kategorileri ulus, ırk, sınıf, meslek, cinsiyet, din ve benzeri gruplandırmalar olarak belirtmek mümkündür. Birey, belirli sosyal kategorilerin içine doğar; bu yüzden sosyal kategoriler büyük oranda önceden belirlenmiştir. Ancak bu, sosyal yapının sabit olduğu anlamına gelmez. Aksine, bu yapı akışkandır ve ekonomik ve tarihsel güçlerin bir sonucu olarak sürekli değişir. Yeni kategoriler ortaya çıkar ya da bazı kategoriler

kaybolur. Kategorileri belirleyen özellikler veya kategorilerin aralarındaki ilişkiler de devamlı olarak değişir (Hogg & Abrahams, 1992, 14). Bunların arasındaki güç ve konum ilişkisi ise toplumdaki bazı kategorilerin diğerlerine nazaran daha fazla güç ve prestije ve daha büyük bir konuma sahip olmasıyla ilişkilidir. Bu kategoriler birbirinden izole halde bulunmaz ve birey aynı anda birçok farklı sosyal kategorinin üyesidir (Hogg & Abrahams, 1992, 14). Bireyler, belirlenen sosyal kategoriler içinde yer alarak bir sosyal grubun üyesi durumunda iken bireysel kimliklerine göre değil, sosyal kimlik belirleyicilerine göre davranışlarda bulunup karşılaştırmaya giderler. Kendi grupları dışındaki fertleri ise homojen olarak görmez, kendilerini de diğer grup üyelerinden farklı görürler. Birbirlerini farklı meslekler, cinsiyetler ya da kültürlere mensup bireyler olarak tanımlarlar (Sözen, 1991, 95).

Michael A. Hogg ve Dominic Abrams, bireyin, kimliğini ve kendisine dair algısını büyük oranda aidiyet duydukları sosyal kategorilerden aldığını ifade eder (1992, 19). Bu nedenle kişiler arası iletişimde bireyin sosyal kategorisini öne çıkararak ve bir sosyal statüye bağlı davranışlar göstererek sunduğu yüzü olan ve aynı zamanda toplumsal yapılanmayla örtüşerek sosyal yapıyla birlikte değişkenlik gösteren sosyal kimlik (Karaduman, 2010, 2888); fiziksel, zihinsel unsurları içeren bireysel kimlikle etkileşim halindedir.

Sosyal kimliğin topluluklar düzeyindeki ifadesi ise kolektif kimliktir. Bu kimlik, sınırları belli bir alanda belli bir kültürel topluluk tarafından taşınan kimlik olarak sınırlandırılabilir ya da genişletilebilir (Bilgin, 2007, 13). Alberto Melucci, kolektif kimliği kendi eylemlerinin yönlendirilmesinin yanı sıra eylemlerinin cereyan ettiği fırsatlar ve kısıtlamalar alanıyla da ilgili olan, etkileşim içindeki birden fazla birey tarafından üretilmiş etkileşimsel ve müşterek bir kimlik olarak tanımlar. Buna göre; kolektif kimlik oluşumu hassas bir süreçtir ve ardı arkası kesilmeyen yatırım gerektirir. Ayrıca kolektif kimlik, daha kurumsallaşmış toplumsal eylem biçimlerine benzer hale geldikçe örgütsel biçimler, bir formel kurallar sistemi ve önderlik örüntüleri halinde daha belirgin hale gelebilir (Melucci, 1989, 34-5'ten aktaran Schlesinger, 1994, 301).

Aidiyet etrafında oluşan kolektif kimlikler, bağlanmayı ve bütünleşmeyi sağlar. “Sosyal ilişkilerin devamlılığının sağlanmasında kimlik, bu anlamda insanları bir arada tutan bir sosyal bağ ve çimento özelliği gösteren bir nitelik taşır.” (Karaduman, 2010, 2887). David Harvey, kolektif kimlik arayışının ihtiyaç boyutunu güvenli bir liman arayışı olarak tanımlar. Ona göre bu durum hem bireysel hem de kolektif kimlik için geçerlidir. Buna göre; yer-

kimliği önemlidir, çünkü herkes kendini başkalarından ayıran bir mekan işgal eder (bir beden, bir oda, bir ev, insanı biçimlendiren bir topluluk, bir ülke); kendimizi başkalarından nasıl ayırdığımız ise kimliğimizi belirler. Çünkü kimsenin yerini bilmediği bir dünyada güvenli bir toplumsal düzenin oluşturulması ve sürdürülebilmesi zorlaşır (1997, 337).

Bilgin ise kolektif kimlik ihtiyacının bireysel kimlik ihtiyacıyla birlikte, bir kişi veya grubun kendisinde duyduğu ve doyumaya çalıştığı bir ihtiyaç olmaktan ziyade, toplumsal yapı ve örgütlenmelerle, çevresel norm ve değerlerle, dünyanın ve çağın havasıyla ilişkili olarak gelişen ve yaşanan bir ihtiyaç olduğunu ifade eder. Bu bağlamda kolektif kimlik, belirli bir durumu değil, bir süreci yansıtır. Bir topluluğun kimliği, diğer topluluklarla ilişki içerisinde ve zamanla değişir. Ayrıca tıpkı bireysel kimlik gibi kolektif kimliğin de öteki'ne ihtiyacı vardır (Bilgin, 2007, 14). Biz'in oluşturulabilmesi ve anlamlanması için onlar'ın var olması gerekir. Çünkü nasıl ki ben kendimi o'nun üzerinden inşa ediyorsam, biz de kendimizi onlar'dan farkımız üzerine inşa ederiz. Michael Billig bunu ulusal kimlik üzerinden ikili bir diyalektikle açıklar. Buna göre; kimlik, bir içsellik ve dışsallık diyalektiğiyle ilişkilidir ve ulus daima bir uluslar dünyası içerisinde ulustur (Billig, 2002, 76). Burada yer verilen ikili diyalektik, kolektif kimliğin kendi içinde onu bir arada tutan dinamiklerinin yanı sıra, kendisi gibi olan diğer gruplarla arasındaki benzerlik ve farklılıklarla ilişkilidir.

Kolektif kimliğin temelini kültür oluşturur. Kimlik sorunları etrafında birbirine eklenen tartışmalarda, en çok referansta bulunulan kavramlardan biri, kültürdür. İnsanın doğa üstüne eklediği her şeyi kapsayan bu kavramı, bir insan topluluğunun kullandığı teknikler, bina ve yapılar, giyim ve beslenme, sanat etkinlikleri ve semboller, düşünce ve davranış tarzlarının örgütlenmiş bir sistemini ifade eden bir olgu olarak tanımlamak mümkündür. Teknik terimiyle, bu bir yakın düzen ürünüdür; yüz yüze, sıcak ve dolaylı ilişkilerde yaşanır (Bilgin, 2007, 37-8). Paul Cohen, kültürlerin yalnızca, başkalarıyla karşı karşıya gelmelerinden ötürü kendilerine ilişkin tutunumlu ve ayrık bir benlik duygusu formüleştirmeye "ihtiyaç duyduklarını" ifade eder. Kültürlerin canlılıkları yan yana konulmalarında yattığından, kültürler kendilerini ve birbirlerini abartırlar. Bu nedenle kültür, doğası gereği karşıtsaldır (Cohen, 1999, 131). Bir başka ifadeyle kültür, ancak bir kültürler dünyasında anlamlıdır ve öteki'ne ihtiyacı vardır. Bu durumda kültürün aidiyet duygusunu beslediği de bir gerçektir. Birey, kültürel kimliği sayesinde içinde bulunduğu gruba kendini ait hisseder.

Anthony D. Smith, kolektif kültürel kimliğin, bu kimliği oluşturan unsurların nesiller boyu sürmüş tek biçimliliğine değil, halkın belli bir kültürel birimine dahil nesillerde var olan bir süreklilik duygusuna, bu birime ait tarihin eski devir ve olaylarının paylaşılmakta olan anlarına ve her bir neslin bu birim ve onun kültürünün kolektif kaderi hakkında taşıdığı tasarıma atıfta bulunduğunu ifade eder. Onun görüşüne göre; kültürel kimliklerin içeriği değişkendir. Savaş ve fetih, sürgün ve köleleştirme, göç dalgaları ve din değiştirme, kimliğin kültürel içeriklerinde derin değişikliklere sebep olan belli başlı olaylardır (1994, 48-9). Dolayısıyla toplumların tarihleri boyunca yaşadıkları dönüm noktaları ve etkileşimler, bireyin sahip olduğu kültürel kimliğinin oluşmasına katkıda bulunur. Bir diğer ifadeyle, bugün herhangi bir ulusa veya etnisiteye mensup bir bireyin sahip olduğu kültürel kimlikle, aynı ulus veya etnisiteye mensup bireylerin gelecekte sahip olduğu kültürel kimlikler tıpatıp aynı olmayacaktır.

Smith'in kolektif kültürel kimliğin değişkenliğini anlatmak için değindiği olaylardan biri olan göç, bu yazının temel konusunu oluşturmaktadır. Olguyu, bireylerin farklı nedenlerden ötürü yaşam yerlerini bireysel ya da toplu şekilde kısa veya uzun vadeli olarak değiştirmeleri şeklinde tanımlamak mümkündür. Göç etme eylemi, belli bir mesafeye sınırlandırılmaz; aynı mahalle içinde çok kısa mesafeli olabileceği gibi, ülke sınırları dışına uzanacak bir eksende uzun mesafeli de olabilmektedir (Yalçın, 20014, 13).

Göç insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Tarih boyunca hiç yer değiştirmeden kalan insan sayısı oldukça azdır. Geçmişte doğal afetler, salgınlar, savaş ve benzeri çatışmalar toplulukları ve hatta halkları göç ederek farklı yerlere gitmeye ve kendilerine yeni yaşam alanları bulmaya zorlamıştır. Ancak insanlığın, göç etmek için her zaman bu tür zorunlulukların olmasına gerek duymadığı da bir gerçektir. Bireyler, yaşadıkları çevrede kendilerini göçe zorlayan herhangi bir faktör olmadan da, daha önce görmedikleri yerlere gitmeye veya kendilerinden öncekileri takip ederek yeni yerler görmeye meyletmişlerdir (Pries, 1999, 1).

Bununla birlikte göçe neden olan etkenlerin tarih boyunca değişiklik gösterdiğini söylemek mümkündür. Ticaretin ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte, yukarıda belirtilen doğal afet, salgın, savaş vb. faktörlere yenileri de eklenmiştir. Ulaşımın geçmişten bugüne devamlı olarak kolaylaşması ve süresinin azalması, insanların yeni yaşam alanlarına erişerek farklı kültürlerle tanışıp kaynaşmalarını da kolaylaştırmıştır. Günümüzde bireyler savaş veya

afetlerden kaçma gibi durumların yanı sıra daha iyi iş imkanı, eğitim alma veya evlenme gibi nedenlerle de göç etmektedir.

Yaygın ve çok yönlü bir olgu olduğu için tanımlanması ve ölçülmesi çok zor olan göçü bir bütün olarak açıklayan genel bir teori olmasa da; göçün değişik yüzlerinin, boyutlarının ve sektörel süreçlerinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunan farklı teoriler vardır. Bu teoriler bireylerin, hanelerin davranışı gibi değişkenlerin yanı sıra ekonomik, sosyal, politik etkileri de ele almaktadır. Bu teorilerin birbirlerini tamamlayıcı olarak görülmelerinde yarar vardır (Toksöz, 2006, 16). Aşağıda Almanya'ya göçen Türk işçilerin göç sürecini anlayabilmek için göç sürecinin iki farklı yönünü açıklayan iki ayrı teoriye yer verilecektir. Bunlardan ilki 'dünya sistemi teorisi', ikincisiyse 'ağ (network) teorisi'dir.

'Merkez-çevre teorisi' olarak da bilinen dünya sistemi teorisi, gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerin birbirine olan bağımlılığını temel alan bir yaklaşım içerir. Buna göre; sanayisi ve ekonomisi gelişmiş ülkeler merkezde yer alırken, gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler de çevre ülkeler olarak adlandırılmaktadır. Bu ülkelerin birbirlerine olan bağımlılıklarını şu şekilde açıklamak mümkündür: Merkez ülkeleri hammadde ve ucuz işgücü bakımından gelişmemiş veya gelişmekte olan çevre ülkelere ihtiyaç duymaktadır. Çevre ülkelerse mevcut ekonomik alt yapı ve artan nüfus oranları yüzünden yaşadıkları istihdam sorunları için gelişmiş merkez ülkelere ihtiyaç duymaktadır (Yalçın, 2004, 36). Immanuel Wallerstein'in 1974 yılında geliştirdiği dünya sistemi teorisini temel alan bu yaklaşıma göre ülkeler dünya ekonomisi içindeki yerlerine göre göç alır ya da verirler. Buna göre; uluslararası göç, kapitalist gelişmenin neden olduğu kopma ve yer değiştirmelerinin doğal sonucudur (Abadan Unat, 2002, 15).

Özellikle kalkınmakta olan ülkelerde tarımsal reformların sonucu olarak geniş bir çiftçi kesiminin ortadan kalkması geniş kitlelerin köksüzleşmesine neden olmuştur. Bunun sonucu kırdan kente göç ve kentlerde geleneksel hizmet sektörünün üretken olmayan saflarının sıklaşmasıdır. Bu şekilde birçok insan gelişmiş ülkelerin rekabet gücünü korumak için ucuz emeğe ihtiyaç duyan sektörlerde çalışmak üzere göçmen olmuştur. 20.yüzyılda yeni sömürgeci rejimler, çokuluslu şirketler ve çoğalan doğrudan yabancı yatırımlar aracılığıyla hızlanan bu sürecin ivmesi küreselleşmenin etkisiyle daha da artmıştır. Ancak bu bağlamda talep edilen işgücü sadece vasıfsız işgücüyle sınırlı kalmamaktadır. Aynı zamanda merkez ülkelerin küresel metropollerinde istihdam edilmek üzere yüksek vasıflı uzman göçmen

işgücüne de ihtiyaç duyulmaktadır. Ne var ki çevre ülkelerden merkez ülkelere göç etmek isteyen bireylerin her daim öngörülenden daha fazla olması gibi bir sorun da ortaya çıkmaktadır (Toksöz, 2006, 19-20).

Bir diğer adı ‘göç ağları teorisi’ olan ağ (network) teorisi ise göçün nedenleriyle değil, göçün sürekliliği ve kendini yeniden üretmesiyle ilgilidir. Douglas Massey, göçmen ilişkiler ağını göçmenlerin aralarındaki arkadaşlık ve akrabalık bağlarıyla açıklar. Buna göre; bir toplumdan diğerine göç eden bireyler arasında ilk gidenler her zaman daha fazla zorluk yaşarlar. Ancak daha sonra göç edenler için durum böyle değildir. İlk göçmenlerin ardından göç etmeyi düşünen diğer bireyler için yaşam giderleri, ev ve iş bulma gibi sorunların çözülmesi çok daha kolay olacaktır. Bu nedenle göç bireyler için gitgide daha da cazip hale gelerek birikimli bir nedenselliğe erişmekte ve kendini yeniden üretmektedir. Göç bu şekilde, devam edebilmek için ihtiyaç duyduğu sosyal yapıyı kendi kendine oluşturur. Bu bağlamda Massey, her yeni göçmenin kendinden sonra gelenler için kolaylaştırıcı etkisi olduğunu ifade etmektedir (Massey, 2012, 17).

Göçmen ağları, sadece gidilen ülkedeki göçmenler arasında bir bağ oluşturmakla kalmayıp göçmenlerin geride bıraktıkları ülkelerle aralarındaki bağları da güçlendirir. Göçün niceliksel olarak artması ve göçmenlerin iki ülke arasındaki sık gidiş gelişleri, geride bıraktıkları ülkeyle olan bağlarını güçlü şekilde korumaları ‘ulusötesi göçmen’, ‘ulusötesi topluluk’, ‘küresel uluslar’, ‘topraksızlaşmış ulus-devletler’ gibi kavramların ortaya çıkmasını sağlamıştır (Toksöz, 2006, 22). Bunlar daha sonra ‘ulusaşırı’ kavramı kullanılarak detaylandırılacaktır.

Uluslararası göç söz konusu olduğunda, bu eylemin göç edilen ülkelerin toplumlarına etkisi, şimdiye dek çokça tartışılan bir konu olmuştur. Bunun nedeni söz konusu toplumlara yeni katılan göçmen bireylerin sıklıkla bu toplumun üyelerinden farklılık arz etmesidir. Göçmenler gelenekleriyle, dinleriyle, kurumlarıyla farklı olan toplumlardan gelebilirler. Genellikle farklı dilleri konuşurlar ve kültürel pratikleri farklıdır. Fiziksel görünüş (deri rengi, özellikler ve saç tipi) veya kıyafet tarzı olarak gözle görülür farklılara sahip olabilirler. Bazı göçmen grupları belirli iş kollarında (genellikle düşük sosyal statülü) yoğunlaşırlar ve düşük gelir grubundaki insanların yaşadığı yerlerde ayrı bir yaşam sürerler. Konumları genellikle özel yasal statülerle belirlenir: Yabancı ve vatandaş olmama (Castles & Miller, 2008, 18-9).

Ancak küreselleşmenin etkisiyle birlikte göç ile ilgili algılar da değişmektedir. Günümüzde daha fazla seçim hakkına sahip olan göçmenler, nerede yaşarlarsa yaşasınlar birden fazla toplum içinde sosyal ağ kurabilmektedirler (Şimşek, 2016, 16). Göçün değişen niteliğini açıklamak için ortaya çıkmış bir teorik kavram olan uluslaşırılık (*transnationalism*) (Bauböck, 1998, 26); göç türleri arasında yeni bir süreci ifade etmektedir. Kavram, genel olarak göç veren ülke ile göç alan ülke arasındaki ilişkiyi vurgular (Şimşek, 2016, 20). Uluslaşırılık ya da bir diğer adıyla ulusötecilik de, bireylerin aynı anda birden fazla ülkeyle kurduğu bu bağa odaklanmaktadır.

Uluslaşır göç; ağların, aktivitelerin birleşimi ile göç alan ve veren ülkeler içinde kesişen alanları kapsamaktadır (Şimşek, 2016, 17). Uluslaşır göçmenler olarak nitelendirilen bireyler, coğrafi, kültürel ve siyasi sınırları aşacak şekilde ailevi, ekonomik, sosyal, dini ve siyasi bağlar geliştirip bunları devam ettirirler (Basch vd., 1994, 8). Bu durum, iletişim ve ulaşımda yaşanan teknolojik gelişmeler sayesinde günümüzde çok daha kolay sağlanabilmektedir.

Uluslaşır faaliyetleri ulus-devletlerin sınırlarını aşarak kurulan sosyal ağlar, göç alan ve veren ülkeler ile bağ kurmak ve iki ülkede de ekonomik olarak aktif olmak (Şimşek, 2016, 23) şeklinde ifade etmek mümkündür. Günümüzde göçmenlerin hem geride bıraktıkları, hem de göç ettikleri ülkede birer ev kurmaları, göç veren ülkeden beraberlerinde getirdikleri kültürel gelenekleri göç alan ülkede de yerine getirmeleri ve gelişen iletişim ve ulaşım olanaklarıyla iki ülke arasındaki sınırları aşan ekonomik faaliyetlerde bulunmaları uluslaşır faaliyetler arasında önemli bir yer tutmaktadır.

Uluslaşır pratiklerin sonucu olarak ortaya çıkan alanlara, uluslaşır toplumsal alanlar denmektedir. Thomas Faist, uluslaşır toplumsal alanları egemen devletlerin sınırlarını aşan süreğen ve sık bağlar olarak tanımlamaktadır. Bu bağların aktörleri, devletler adına hareket eden temsilciler ya da hükümetler arası organizasyonların yanı sıra uluslaşır kültürel, siyasi ya da ekonomik pratiklerde bulunan bireysel ve kolektif aktörler de olabilir (Faist, 2004, 3-4). “Alan” kelimesi bu bağlamda fiziksel bir alandan ziyade, söylemsel düzeyde ortaya çıkan davranış, tutum ve eylemlerin ulusların sınırlarının ötesinde yeniden üretildiği coğrafya ve mekan anlamına gelmektedir. Göç pratikleri arasında ise en az iki coğrafi alanı birbirine bağlayan sosyal ağlar uluslaşır sosyal alanlar olarak kavramsallaştırılabilir (Şimşek, 2016, 24).

Faist, ulusaşırı alanları üçe ayırmaktadır: akraba grupları, değiş-tokuş temelli ağlardaki ulusaşırı devreler ve dayanışmanın yüksek derecelerde olduğu ulusaşırı topluluklar. Bu üç ulusaşırı alanın üçü de göç veren ve alan ülkeler ve paylaşılan kolektif bir kimliğe işaret ederek farklı entegrasyon modellerinden ve göçmenlerin çeşitli aktivitelerinden oluşan farklı ulusaşırı deneyimleri temsil etmektedirler (Faist, 1999, 27'den aktaran Şimşek, 2016, 24). Burada değinilen kolektif kimlik kavramı ise ayrıca önem arz etmektedir. Nitekim geçmişte bir ülkeden diğerine göç eden toplulukları tanımlamak için kullanılan diaspora kavramı, bugün yerini ulusaşırı topluluk kavramına bırakmaktadır. Bunun nedeni diaspora kavramının nispeten daha sınırlı bir anlam taşımasıdır. Diasporalar genellikle ait olma durumuna yoğunlaşmakta, göçmenlerin kimliklerini göç veren ülke ile kurdukları bağ üzerinden açıklamaktadır. Ancak devam eden göç hareketleri ve küreselleşmenin getirdiği yenilikler, diaspora sözcüğünün göçmenlerin deneyimlerini açıklamak için yeterli olmadığına ve yeni bir kavramın gerekliliğine işaret etmiştir (Şimşek, 2016, 17). İnsanların yüksek devingenliği, ekonomik ya da siyasal nedenlerle doğup büyüdüğü ülkeden farklı bir yerde yerleşmesi, hem geride bıraktığı hem de yeni geldiği toplumun dokusunda yeni birleşmelere yol açmaktadır. Bu oluşumların bir kısmı sanal olmakla birlikte, büyük çoğunluğu toplumsal gerçeklere dayanmaktadır. Bilimsel literatür bunu artık ulusaşırı toplum kavramıyla açıklamaktadır (Abadan Unat, 2002, 280-1). Portes'in iki dil bilen, her iki ülkede de evi olan, ikili bir yaşam sürdüren bireyler (Portes vd., 1999, 217) olarak tanımladığı bu toplulukların oluşumu ve kimlikleri sınırlanmış toprak parçalarından bağımsızdır.

Smith, bir kolektif kimlik türü olan ulusal kimliği açıklarken onun teritoryal işlevine dikkat çeker. Buna göre; ulus, öncelikle mensuplarının üzerinde yaşamak ve çalışmak durumunda olduğu kesin bir toplumsal mekan tanımlar ve bir topluluğu zaman ve mekana konumlandıran bir tarihi toprağın ya da ülkenin sınırlarını çizer (1994, 34-6). Ulusaşırı kimlik ise ulusal kimliklerin aksine topraktan bağımsızdır. Daha önce yer verilen Billig'in ikili diyalektiğinde aktarıldığı üzere ulusal kimlik, bir uluslar dünyasında kendine yer bulur (Billig, 2002, 76). Bu, onu ilişkisel bir kimlik kılar ve daima “yabancılar”, “yabancı” devletler ve bu devletlerin ulusları ile ilişkili olarak tanımlanmasını sağlar. Dolayısıyla ulusaşırı göçmenler de kimliğin yabancı insanlar ve topraklarla zıtlık oluşturacak şekilde tanımlandığı ulusallaştırılmış toplumlardan gelmektedir. Ancak bu bireyler, söz konusu yabancıları, devletlerinin topraklarından dışarı çıkartıp kendi içlerinde benimsemektedir (Waldinger vd., 2004, 1184-9). Bir başka deyişle, *öteki*, ait olduğu toprağın bir önemi

olmaksızın göçmen bireyin kimlik inşasında rol oynamaya başlamaktadır. Ulusaşırılığın toprağa bağlı olmayışı da buradan kaynaklanmaktadır.

Ulusaşırı kimlik algısına sahip bireyler, ulusal kimliklerin aksine, kendi kimliklerini üzerinde yaşadıkları ya da yaşamadıkları toprağa bağlı kalmadan tanımlamaktadır. Bu bağlamda göç veren ülke, kendi kimliklerini inşa ederken yardım aldıkları bir referans noktasıdır (Ghorashi, 2004, 330). Öte yandan ulusaşırı kimlik kavramının göç çalışmalarına bir “ikilik” durumu eklediği düşünülmemelidir. Aksine ulusaşırı kimlik, kültürlerin ikiliğiyle ilgili olmaktan ziyade, farklı ama aynı olma durumudur. Halleh Ghorashi buna, Amerika Birleşik Devletlerinde yaşayan İranlı göçmenleri kastederek, Amerikalı olma, ancak farklı şekilde bir Amerikalı olmayı örnek göstermektedir (2004, 339). Bu çalışmada ise üç nesil önce Türkiye’den Almanya’ya göçmüş ailelerin bugün 19-26 yaş aralığında olan genç çocuklarının kimlik algısı incelenecek ve Ghorashi’nin deyiimiyle “farklı bir şekilde” Türk ya da Alman olma durumlarının varlığı araştırılacaktır.

Almanya’da yaşayan üçüncü nesil Türk kökenlilerin kimlik algısı

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupalı ülkeler, kendi kalkınmalarını hızlandırmaya çalışmış ve bu noktada ortaya çıkan işgücü ihtiyaçlarını karşılayabilmek için işçi göçüne yönelmişlerdir. Bu ülkeler arasında olan ve göç alması daha öncelere dayanan Almanya, büyük bir atılım yapmak için yoğun şekilde işçi ihtiyacı duymuş ve o da bunu göç yolu ile gidermeyi amaçlamıştır. Türkiye ise bu dönemde hem Almanya hem de diğer Avrupa ülkeleriyle yaptığı ikili anlaşmalarla bu ülkelere göçmen işçi göndermiştir (Şahin, 2010, 33). Türkiye, Almanya’ya resmi olarak göçmen işçi göndermeye 30 Eylül 1961 yılında Federal Almanya ile yaptığı ikili antlaşma ile başlamıştır. 1973 yılı ise Almanya’ya yönelen Türk işçi göçü açısından dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir. Bunun nedeni, bu tarihten itibaren işçi alımının durdurulmasıdır. Ancak 1974 yılında yürürlüğe giren aile birleşimi yasası ile birlikte göç uzun bir süre daha devam etmiştir. Dolayısıyla bu tarihten sonraki süreçte Türk işçi göçünün durmasına rağmen göçmenlerin ülkeye yerleşmesinin devam ettiği, bunansa Almanya’da yaşayan Türk toplumunun yapısını hayli değiştirdiğini söylemek mümkündür. Daha önce çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu işçilerden oluşan Türk topluluğu, artık aileleri içermekte; bu ise Türklerin Almanya’da yerleşikliğe geçmesinin ilk adımını ifade etmektedir.

Aile birleşmesi, Almanya'daki Türk toplumu için birçok yeni durum ifade etmiştir. Bu şekilde göçmen işçilerin konut gereksinimi artmış, maddi durumları doğrultusunda kentlerin belli kesimlerinde ev bulabildikleri için mekânsal yoğunlaşma yaşanmış ve göçmen mahalleleri ortaya çıkmıştır. Türkler bu mahallelerde kendi kültürlerine özgü yaşam tarzını sürdürmüşler ve genellikle kendi aralarında sosyalleşmişlerdir (Toksöz, 2006, 31). Tüm bunlar, yukarıda yer verilen göç ağları teorisinin Türk göçmenler arasındaki geçerliliğini de kanıtlamaktadır. İlk giden göçmenlerin kendilerinden daha sonrakilere öncülük etmesi, göçmenlerin yoğun olduğu gettoların oluşumunda ve buna bağlı diğer durumlarda önemli rol oynamaktadır.

Başlangıçta ne Almanya, ne Türkiye, ne de göçmen işçiler; Almanya'da nesiller boyu devam edecek bir göç sürecini öngörmemiştir. Türk işçiler gelecek planlarını bir gün Türkiye'ye geri dönmek üzere kurarken, Türkiye bu işçilere ülkeye birkaç yıl içinde döviz getirecek kişiler olarak bakmış, Almanya ise sanayisinin kalkınmasının ardından oturma ve çalışma izni biten işçilerin ülkelerine geri döneceğini düşünmüştür. Ancak durum bu şekilde vuku bulmamıştır. Günümüzde Türkiye kökenli göçmen aileler, Almanya toplumunun önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Bugün Almanya'da yaşayan Türkiye kökenli toplumu genel itibariyle 1961'de ve sonrasında gerçekleştirilen ilk göç dalgalarıyla birinci nesil, 1974 yılında yürürlüğe giren aile birleşmesi yasasıyla Almanya'da doğan ya da Türkiye'de doğup küçük yaşta bu ülkeye gelmiş olan ikinci nesil ve burada büyüyen Türkiye kökenlilerin çocukları olan üçüncü nesil ve üçüncü nesilden evlenmiş olan bireylerin dünyaya getirdikleri dördüncü nesil oluşturmaktadır. Birinci nesil Türkiye kökenli göçmenler, yukarıda yer verilen göçün kalıcı amaçlanmaması gibi nedenlerden ötürü uzun yıllar boyunca geldikleri ülkenin bir parçası olmaya çalışmamış, büyük oranda eğitim seviyeleri nedeniyle sahip oldukları düşük statüye rağmen konumlarını kabullenmişlerdir (Abadan Unat, 2002, 183). Bunun temel nedeni, işgücü olarak Almanya'ya gelen bu göçmenlerin geldikleri ülkede değil, Türkiye'de iyi bir hayat kalitesini hedeflemiş olmalarıdır. Bu durum onları yüksek standartlardaki bir hayat kalitesinden feragat ederek tasarrufa yöneltmiş ve gettolaşmalarına neden olmuştur. Yine aynı nedenlerle herhangi bir sosyal role talip olmamışlar, kendilerini tanımladıkları mevcut kimlikleriyle var olma mücadelesi vermişlerdir. Bu sebeple Alman toplumuyla iletişim kurma, bütünleşme, kimlik ya da kültürel tanınma gibi problemleri de olmamıştır (Başkurt, 2009, 87).

Ancak ikinci nesil göçmen kökenliler için durum biraz daha farklıdır. Birinci kuşak geleneksel, dinsel bir sosyalleşme sürecinden geçmesine rağmen, Almanya’da büyüyen ikinci kuşağın sosyalleşme tecrübesinin gerek Almanya’da okumaları gerekse buradaki kültürden oldukça etkilenmeleri nedeniyle belli ölçüde farklılaştığını ifade etmek mümkündür (Çelik, 2008, 129). Birinciden farklı olarak ikinci nesil ve onları takip edenler, durumlarını doğup büyüdükleri ülkenin aynı yaş grubu ile kıyaslamakta ve yoksun kaldıkları imkan ve fırsatları kesin bir şekilde algılamaktadırlar (Başkurt, 2009, 86).

İkinci nesilde başlayan söz konusu dönüşümün üçüncü neslin kimlik algısına nasıl yansıdığını araştırmak, bu çalışmanın hedefini oluşturmaktadır. Çalışmanın bulguları, Almanya’ya göç edenlerin orada doğmuş üçüncü nesil akrabalarıyla yapılan yarı yapılandırılmış mülakat yöntemiyle elde edilmiştir. Kartopu metoduyla belirlenen katılımcılar on kadın ve on erkek olmak üzere toplamda yirmi kişiden oluşmaktadır. Mülakatların hepsi Mart-Mayıs 2017 tarihleri arasında çevrimiçi görüntülü konuşma şeklinde gerçekleştirilmiştir. Yaşları 19-26 aralığında değişen katılımcıların kimlikleri gizli tutulmakla birlikte cinsiyet, yaş ve ikamet edilen şehirlere yer verilmiştir. Otuz dakikadan bir saate kadar farklı sürelerde yapılan mülakatlar, tek oturumda gerçekleşmiş, ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmış ve ardından bu kayıtlar deşifre edilmiştir.

Mülakatlarda ilk olarak kültür ve kimlik arasındaki bağ kurulmak istenmiştir. Sırasıyla dil, din ve kültür ile ilgili sorular sorularak katılımcıların Türk ve Alman kültürlerinin kendi kimlikleri üzerindeki etkisi irdelenmiştir. Kültür, aidiyet duygusunu besleyen bir olgudur. Birey kültürel kimliği sayesinde kendini bir gruba ait hisseder. Bu bağlamda katılımcıların içinde buldukları kültürel yapıların ve kültürel yönü olan alışkanlıklarının araştırılması önem arz etmiştir.

Katılımcılar arasında iki anadile sahip olduğunu söyleyenler çoğunluktadır. Mülakata katılanlar ev ve okul ortamında iki dile birden maruz kaldıklarını belirterek, iki dil arasında seçim yapmanın zorluğuna değinmişlerdir. Bu bağlamda katılımcıların genel olarak iki dilli olduklarını ifade ettikleri söylenebilir:

“Bu çok zor bir soru. Ben hala ikisinin arasında karar vermiş durumda değilim açıkçası. Sonuçta bütün okul hayatım boyunca Almancayla haşır neşirdim. Ama evde annemden kaynaklı Türkçe konuşuyordum. İki dile de hakim olduğumu

düşünüyorum. Karar vermiş değilim, iki dilde de kendimi rahat hissediyorum.” (26, Kadın, Albstadt)

Katılımcılar, kendilerini hangi dilde daha rahat ifade edebildikleri sorulduğunda ise Almanca yanıtını vermişlerdir. Bunda Alman toplumunda yaşamaları; okul, iş, alışveriş vb. gibi tüm günlük işlerini Almanca iletişim kurarak halletmeleri önemli bir etkidir. Almancanın kullanım alanı katılımcılar için Türkçeden daha fazladır. Genellikle üç yaşında kreşe başlamalarından sonra edindikleri Almanca pratik yapma şansları Türkçeden daha fazla olmuştur. Bu bakımdan kendilerini Almanca daha rahat ifade etmeleri doğal bir sonuçtur. Ancak Türkçe yapılan mülakatlar sırasında katılımcıların çoğunlukla Türkçede de ifade sorunu yaşamadıkları gözlemlenmiştir.

Görüşülenlerin tamamı, günlük hayatta Almanca kullandıklarını belirtmişlerdir. Evde kullanılan dil ise çoğunlukla Türkçe veya Türkçe ile Almancanın karışımı bir dildir. Bunun nedenini ebeveynlerinin Türkçeyi tercih etmesi veya çok iyi Almanca bilmemesi olarak açıklayan katılımcılar arasında, kardeşleriyle Almanca-Türkçe karışık bir dil kullandıklarını belirtenler de olmuştur.

“Kardeşlerimle Almanca, annemle babamla Türkçe... Çünkü babamın Almancası iyi değil. Annemin iyi, ama Türkçe daha kolayına geliyor.” (20, Kadın, Düsseldorf)

“Annemle Türkçe-Almanca karışık konuşuyorum. Babamla ve kardeşimle Almanca.” (24, Erkek, Würzburg)

Din ile ilgili bölümde katılımcıların büyük bir kısmı, bir dine inandıklarını belirtmişlerdir. Bir dine mensup olduğunu belirten katılımcılar, dini ritüel alışkanlıklarının olup olmadığı sorusuna da çoğunlukla olumlu yanıt vermişlerdir. Muhafazakar ailelerde büyüdülerini belirten katılımcıların, yaşamlarında dini ritüellere daha sık yer verdikleri öğrenilmiştir.

“Tabi, yani oruç tutabildiğim zaman hep tutuyorum. Bazen maçlarım oluyor, o zaman tutamıyorum. Ama onun dışında hep tutuyorum. 7-8 yaşlarında başladım ben oruç tutmaya. Namaz... Eskiden namaza daha çok düşkündüm, hep kılardım. Şimdi işten dolayı, okuldan dolayı genelde az vaktim oluyor.” (20, Erkek, Hamburg)

Kimlik inşasında öteki'ne duyulan ihtiyaç göz önüne alınarak, katılımcılara sosyal çevre ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Buradaki amaç, üçüncü neslin kendi kimliklerini inşa ederken,

öteki olan Almanları nasıl konumlandıklarını anlamaktır. Nitekim Almanya'ya göçen ilk Türkler, kendi kimliklerini Almanlarla olan farklılıklar üzerinden güçlendirmişlerdir ve bu durumun torunları için de geçerli olup olmadığı, bu çalışmanın temel sorunlarından biridir.

Katılımcılara bu çerçevede arkadaş çevrelerini oluştururken din, dil ve etnisite gibi noktalar dikkat edip etmedikleri ve bir Alman ile evlenmeye nasıl baktıkları sorulmuştur. Çoğunluk arkadaş çevresini seçerken bu özelliklere dikkat etmediğini belirtmiş, arkadaş çevrelerinde Türkler kadar Almanların da yer aldığını ifade etmiştir. Aralarında arkadaş çevrelerinin büyük kısmını Almanların oluşturduğunu belirten katılımcılar da olmuştur. Evlilikle ilgili sorunun yanıtı olarak, bir Alman ile evlilik yapmaya sıcak bakan katılımcıların sayısı ağırlıktadır. Birlikte yan yana yaşadıkları bireylerle evlilikte de sorun yaşamayacaklarını düşündüklerini ifade eden katılımcılar arasında, muhafazakar ailelerde büyüdüğünü belirtenlerin de konuya bu şekilde yaklaşmaları dikkat çekmiştir.

Almanya'ya göçen birinci nesil göçmenlerin sosyal çevre ve evlilik konularında tercihlerini Türklerden yana kullandıkları bilinmektedir. Ancak mülakata katılanlardan alınan yanıtların gösterdiği üzere; üçüncü nesil, arkadaş çevrelerinde Almanlara yer vermenin yanı sıra, onlarla evlilik yapmaya da olumlu bakmaktadır. Hatta mülakatlar sırasında bazı katılımcılar, eş seçimlerini Almanlardan yana kullanmak istediklerini de belirtmişlerdir. Dolayısıyla bugün, Almanya'daki Türk kökenli gençlerin kozmopolit bir arkadaş çevresine sahip olduğunu ve evliliklerini de bu yönde gerçekleştirmeye açık olduklarını söylemek yerinde olacaktır. Bu ise Almanya'da yaşayan Türk kökenlilerin öteki ile ilişkisinde ve öteki'ni konumlandırma biçiminde belirgin bir değişimin mevcut olduğunu göstermektedir.

Mülakata katılan bireylere son olarak kendilerini hangi kolektif kimliğe ait hissettikleri ve Türkiye ve Almanya toplumlarında kendi kimliklerinin nasıl algılandığı sorulmuştur. Yirmi katılımcıdan on beşi, kendini Türk-Alman kimliğine ait hissettiğini belirtirken dört kişi kendini Türk, bir kişi ise kendini Alman olarak tanımlamıştır. Katılımcılar arasında büyük çoğunluğun kendini Türk-Alman olarak gördüğünü ifade etmek mümkündür. Bunun nedeni olarak ise, içinde büyüdükleri ortamda sadece Türk değil aynı zamanda Alman kültüründen de izlerin görüldüğünü, ev içinde Türk kültürüne göre yaşarken dışarıda Alman kültürüyle iç içe olduklarını ifade etmektedirler. Bunun sonucu olarak her iki kültürle birlikte büyüdüklerini, kimliklerinde her iki kültürden de özelliklere sahip olduklarını belirtmektedirler.

“Annem babam Türkiye’den geliyor, ama ben burada doğdum büyüdüm. O yüzden kendimi Alman olarak da hissediyorum. İki kültür içinde de varsın, öyle diyeyim.”
(20, Kadın, Düsseldorf)

Kendilerini Türk-Alman olarak tanımlayan katılımcıların, bu aidiyetlerini başkalarından ayıran özellikler sorulduğunda kendilerinde her iki toplumdaki da öğeler gördüklerini, öte yandan her iki topluma da tam olarak ait olamadıklarını belirtmişlerdir. Ne tam olarak Alman, ne de tam olarak Türk toplumuna aidiyet hissedememek, üçüncü nesilde her ikisine birden aidiyet hissetmekle sonuçlanmaktadır.

“Almanlardan ayıran Türk kökenli olmam. Türklerdense tam tersi. Türkiye’ye gelince Avrupalısın, Alman’sın diyorlar. Aslında iki tarafta da dışlanıyorum. İki tarafta da yabancılık durumu var biraz, öyle diyeyim.” (26, Kadın, Frankfurt)

“Almanlardan ayrı kılan Türkçe konuşmam, Akdeniz mantalitesine sahip olmam. Türklerden ayıran buradaki gibi konuşmam ve buradaki algıyla yaşamam.” (20, Kadın, Berlin)

Katılımcılara Alman toplumunun Türk kökenli göçmenlerin aidiyetlerini nasıl algıladıkları sorulduğunda oldukça farklı yanıtlar alınmıştır. Bu soruyla öğrenilmek istenen Alman toplumunun Türk kökenlileri Türk, Alman veya Türk-Alman kimliklerinden hangisiyle tanımladıklarıdır. Soruya verilen yanıtlardan bu konudaki genel tavrın Türk kökenlileri ya sadece Türk ya da Türk-Alman olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Öte yandan bazı katılımcılar, verdikleri yanıtlarda “*migrationshintergrund*” kavramına yer vermişlerdir. Türk göçünün tarihine bakıldığında Türkiye’den Almanya’ya göç eden bireyler uzun bir süre “*gastarbeiter*” olarak adlandırıldığı görülmektedir. Ancak daha sonra ülkenin yabancılar politikasının değişimi ile birlikte “misafir işçi” anlamına gelen bu terim, yerini “yabancı” anlamına gelen “*ausslander*” terimine bırakmıştır. Böylelikle ülkedeki yabancı nüfusun misafir olmadığı artık kabul edilmeye başlanmıştır. Yapılan mülakatlarda ise bugün bunların yerine yeni bir terim kullanıldığı öğrenilmiştir. Bu terim, “göçmen kökenli” anlamına gelen “*migrationshintergrund*” kelimesidir.

On ila on beş yıldır kullanıldığı ifade edilen *migrationshintergrund* teriminin Almanya’da yaşayan Türk kökenliler için *gastarbeiter* ve *ausslander* sözcüklerinden daha olumlu bir

anlam ifade ettiği anlaşılmaktadır. Ancak bu, katılımcılardan alınan yanıtlardan anlaşıldığı üzere, yine de Türk kökenlilerin Almanlar tarafından tam anlamıyla kendilerinden birileri olarak görülmedikleri anlamını da taşımaktadır. Nitekim yapılan mülakatlar sırasında kendisinin göçmen olmadığını, ailesinin göçmen olduğunu, dolayısıyla bu sınıflandırılmaya tabi tutulamayacağını vurgulayan katılımcılar olmuştur.

Sonuç

Bireyin veya bir grubun kendisiyle ilgili sahip olduğu algısı olarak tanımlanan kimlik, temelinde aidiyet olgusunu barındıran bir kavramdır. Bireyin ait olduğu toplumsal yapılanmalar, kimliğin inşasında oldukça önemlidir. Göç ise, bu inşa sürecine yeni bir boyut katar. Bunun nedeni kimliğin inşasında etkin rol oynayan toplumsal yapılanmaların göç sürecinden önemli ölçüde etkileniyor olmasıdır.

Kimliğin inşasında aidiyet ve öteki'ne olan vurgu, yukarıda detaylandırılarak ele alınmıştır. Bu açıdan, uluslararası göçün, öteki'nin çoğunlukta olduğu bir yere gitmeyi ifade ettiği bir gerçektir. Bir aidiyet sorunu olan kimliğin, içinde bulunduğu toplumsal ve kültürel ilişkileri ve ayrıca geçmişin konjonktürünü de ortaya çıkardığı düşünüldüğünde; kimlik ve göç arasındaki bağ daha iyi anlaşılmaktadır.

İlk bölümde tartışıldığı üzere, kolektif kimliğin kültürle yakından ilişkisi vardır. Bu nedenle Almanya'da yaşayan Türkiye kökenli göçmen ailelerin üçüncü nesil üyelerinin, hem Almanya, hem de Türkiye toplumlarının kolektif kültürleriyle aralarındaki bağın incelenmesi amaçlanmış ve bunun sonucunda kendilerini ne tam olarak Türk, ne de tam olarak Alman kültürüne yakın hissettikleri gözlemlenmiştir. Tamamı çift dilli olan ve çoğunluğunun iki ana dile sahip olduğunu belirttiği üçüncü nesil, bir yandan Almanya toplumunda yaşarken Türkiye ile olan bağlarını da korumakta; her iki topluma da ayak uydurmakta zorluk çekmemekte; her iki kültürü de kendi bünyelerinde birleştirmektedir. Bu açıdan bakıldığında üçüncü neslin kendilerine özgü bir Türk-Alman kültürü oluşturduğu söylenebilir. Bu kültürün ne Alman kültürüyle ne de Türkiye'de yaşayan Türk kültürüyle aynı olmadığı bir gerçektir. Daha önce ayrıntılandırıldığı üzere uluslararası göçün bir sonucu olarak iki dil bilen ve ikili bir yaşam sürdüren bireylerden oluşan toplumsal alanlar, ulusaşırı toplumsal alanlar olarak kavramsallaştırılmaktadır. Üçüncü neslin oluşturduğu Türk-Alman kültürü de, ulusaşırı toplumsal alan içinde oluşturulmuş bir kültürdür. Bu ulusaşırı kültür,

gençlerin sosyal çevre pratikleri ve eş seçimiyle ilgili düşüncelerinde de belirgin bir şekilde fark edilmiştir. Ebeveynlerine nazaran daha kozmopolit sosyal çevrelere sahip olan gençlerin bu yöndeki tercihlerinin eş seçimiyle ilgili düşüncelerine de yansıdığı görülmektedir.

Almanya'da yaşayan üçüncü nesil Türk kökenlilerin tamamının, kimliklerini tek bir ulusal aidiyetle tanımlayanlar da dahil olmak üzere, küreselleşme ve göç süreçleriyle birlikte ortaya çıkan uluslararası toplumsal alanlarda yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun nedeni bu çalışmaya katılan, kimliğini Türk aidiyetiyle tanımlayan bireylerin dahi iki toplumda da yer bulan, iki kültürden de izler taşıyan bir yaşam sürmeleri ve kendilerini bir topluma ait hissederken diğer topluma da zorlanmadan uyum sağlayabilmeleridir. Söz konusu uluslararasılığın etkisinin, üçüncü neslin kimlik algısına da büyük oranda yansıdığı gözlemlenmektedir.

Kimlik ve öteki arasındaki ilişki, öteki'ye dair algının değişmesi durumunda bunun kimliği de etkileyeceğini anlamına gelir. Almanya'da yaşayan Türk kökenlilerde öteki algısının üçüncü nesil için dönüşmekte olması, bu bireylerin kendi kimlik algılarını da etkilemektedir. Üçüncü nesil, öteki'yi kendisine daha yakın konumlandırmaktadır. Öteki halen öteki olma özelliğini korumaktadır. Farklılıklar halen mevcuttur ve bireyler tarafından dikkate alınmaktadır. Ancak üçüncü neslin kimlik inşasında sadece bu öteki ile arasındaki farklılıklar değil, onunla paylaştığı ortak noktalar da etkin rol oynamaktadır. Sonuç olarak üçüncü nesil kendi kimliğini Türk-Alman olarak tanımlamaktadır.

1961 yılında Almanya'ya ilk Türk göç dalgası gerçekleştiğinde kimse bunun nesiller sürececek bir toplumsal değişimin ilk adımı olduğunu tahmin etmemiştir. Ancak göç, çoğu zaman sonuçlarının tam anlamıyla öngörülemeyeceği bir süreci yansıtır. Bugün Almanya'da okuyan, çalışan, üreten ve sayıları her geçen gün artmakla birlikte yüz binlerle ifade edilen, çift dilli Türk kökenli gençler bulunmaktadır. Ve bu gençlerin, kendilerinden üç nesil önce ilk göçü gerçekleştiren akrabalarından çok farklı bir şekilde geliştirdikleri bir kültür ve kimlik algısı mevcuttur. Kimliklerinin inşa sürecinde hem Almanya'ya, hem de Türkiye'ye yer veren üçüncü nesil, sonuç olarak ulusal kimliklerden bağımsız ama onlarla yakın bir ilişki içinde olan uluslararası bir kimlik algısına sahiptir.

KAYNAKÇA

- Abrahams, D., Hogg, M. A., (1992). *Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes*, New York: Routledge.
- Altun, N., (2013) “Modern Türkiye’de Kimlik: Kürt Kimliğinden Kürt Sorununa” *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:8, Sayı:2, 45-67.
- Basch, L., Blanc, C. S., Schiller, N. G., (1994). *Nations Unbound: Transnational Projects and the Deterritorialized Nation-State*, London: Routledge.
- Başkurt, İ., (2009). “Almanya’da Yaşayan Türk Göçmenlerin Kimlik Problemi” *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 12, 81-94.
- Bauböck, R., (1998). “The Crossing and Blurring of Boundaries in International Migration. Challenges for Social and Political Theory”, R. Bauböck, J. Rundell (ed.) *Blurred Boundaries: Migration, Ethnicity, Citizenship* içinde. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Bauman, Z., (1998). “From Pilgrim to Tourist; A Short History of Identity”, S. Hall, P. Du Gay (ed.) *Questions of Cultural Identity* içinde. London: Sage Publications.
- Bilgin, N., (2007). *Kimlik İnşası*, İstanbul: Aşina Kitaplar.
- Billig, M., (2002) . *Banal Milliyetçilik*, çev. C. Şişkolar, İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Buckingham, D., (2008). “Introducing Identity”, D. Buckingham (ed.), *Youth, Identity, and Digital Media* içinde. Cambridge: MA: The MIT Press.
- Castles, S., Miller, M. J., (2008). *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, çev. B. U. Bal, İ. Akbulut, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cohen, A. P. (1999). *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*, çev. M. Küçük Ankara: Dost Kitabevi.
- Connolly, W. E., (2002). *Identity and Difference; Democratic Negotiations of Political Paradox*, London: University of Minnesota Press.
- Çelik, C., (2008). “Almanya’da Türkler: Sürekli Yabancılık, Kültürel Çatışma ve Din” *Milel ve Nihal*, Cilt:5 Sayı:3, 105-142.
- Faist, T., (2004). “The Border-Crossing Expansion of Social Space: Concepts, Questions and Topics”, E. Özveren, T. Faist, *Transnational Social Spaces; Agents, Networks and Institutions* içinde. Aldershot: Ashgate.
- Fitzgerald, D. S., Waldinger, R. D., (2004). “Transnationalism in Question”, *American Journal of Sociology*, Cilt:5, Sayı:109, Mart 2004, 1177-1195.

- Ghorashi, H., (2010). "How Dual is Transnational Identity? A Debate on Dual Positioning of Diaspora Organizations", *Culture and Organization*, Vol.10(4), December 2004, 329-340.
- Guarnizo, L. E., Landolt, P., Portes, A., (1999). "The Study of Transnationalism: Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field", *Ethnic and Racial Studies*, Cilt:2, Sayı:22, 217-237.
- Hall, S., (1998) "Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler", A. D. King, (der.), çev. G. Seçkin, Ü. H. Yolsal, *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi* içinde. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi.
- Harvey, D., (1997). *Postmodernliğin Durumu*, çev. S. Savran, İstanbul: Metis Yayınları.
- Karaduman, S., (2010). "Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü." *Journal of Yaşar University*, Cilt: 17, Sayı: 5, 2886-2899.
- Kılıçbay, M. A., (2003) "Kimlikler Okyanusu" *Doğu-Batı Dergisi*, Sayı: 23, Mayıs, Haziran, Temmuz 2003, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 155-159.
- Massey, D. S., (2012). "Towards an Integrated Model of International Migration", *Eastern Journal of European Studies*, Vol.2, Is.2, 9-35.
- Pries, L., (1999). "New Migration in Transnational Spaces", L. Pries (ed.), *Migration and Transnational Social Spaces* içinde. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Rutherford, J., (1998). "Yuva Denilen Yer", J. Rutherford (ed.), çev. İrem Sağlamer, *Kimlik; Topluluk, Kültür, Farklılık*, içinde. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Sassen, S., (1992). *Guests and Aliens*, New York: New Press.
- _____, (2001). *The Global City: New York, London, Tokyo*, Princeton: Princeton University.
- Schlesinger, P., (1994). *Medya, Devlet ve Ulus; Siyasal Şiddet ve Kolektif Kimlikler*, çev. M. Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Smith, A. D. (1994). *Milli Kimlik*, çev. B. S. Şener, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Sönmez-Selçuk, S., (2012). "Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacılaştırılması: 'Öteki' ve 'Ötekileştirme'", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, Güz 2012, 77-99.
- Sözen, E.; (1991). "Sosyal Kimlik Kavramı'nın Sosyolojik ve Sosyal Psikolojik Bir İncelemesi" *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı:23, 93-108

- Şahin, B., (2010). *Almanya'daki Türkler; Misafir İşçilikten Ulusötesi (Transnasyonel) Bağların Oluşumuna Geçiş Süreci*, Ankara: Phoneix Yayınları.
- Şimşek, D., (2016). *Uluslararası Kimlikler, Londra'da Kıbrıslı Türk, Kürt ve Türk Göçmen Çocukları*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tajfel, H., (1982). *Social Identity and Intergroup Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Toksöz, G., (2006). *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türkbağ, A.U., (2003). "Kimlik, Hukuk ve Adalet Sorunu" *Doğu-Batı Dergisi*, Sayı: 23, Mayıs, Haziran, Temmuz 2003, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Unat, N. A., (2002). *Bitmeyen Göç; Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Wallerstein, I., (1974). *The Modern World System: Capitalist Agriculture and the Origins of the World Economy in the Sixteenth Century*, New York: Academic Press.
- Weeks, J., (1998). "Farklılığın Değeri", J. Rutherford (ed.), çev. İrem Sağlamer, *Kimlik; Topluluk, Kültür, Farklılık içinde*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Yalçın, C., (2004). *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.